

MIUNKÁCSY MIHÁLY: TANULMÁNY A MŰTEREMENBEN C. KÉPHEZ.

Kiss Emil (New-York) gyűjteményéből.

ORSZÁG N. KIR.
KÉPZŐMŰVESZETI
FŐISKOLA

MUNKÁCSY LELKE

Egy napsugaras őszi délután, a lefelé hajló nap tüzes fényébe borultan, ott ülünk 33 évvel ezelőt, a Grand Café terraszán, mi fiatal magyarok. A Járdán hullámzott a sétáló tömeg, a kettős kocsisor előkelő dámdíj és gavallérijait megbámulva.

Egyszerre csak a járókelők mind a kocsiútra tekintenek, s leveit kalappal sorfalat állanak. A lassan haladó viktóriában egy

vesztett léleknek a beteg test nem jött segítségére és összecsaptak felette a hullámok.

Ebbe a tragédiába belepillantani, az emelkedés és esés lélektani rugóit kikutatni kísértjük most meg. Önvallomások, levél-töredékek, kortársainak adatai révén igyekszünk felfedni a leplet, mely a mester lelki életének rejtelmeit takarja.

MUNKÁCSY MIHÁLY: OLÁH CSALÁD A HÁZ ELŐTT.

őszhajú úr ül a feleségével, jóindulatúan mosolyog, s fogadja a tömeg üdvözlését.

Egymásra nézünk, szinte szédülten a hiúságtól, mi fiatal magyarok, mert megláttuk a mestert, Munkácsyt, amint a művészet fővárosa hódolt előtte.

Az egykori munkácsi só-perceptor fia, akkor, 1892-ben, miközben a *Honfoglalás*-on dolgozott, meghódította már művészetével a tömegeket. Nevét a fáma szárnyára kapta, *Milton*-ját, *Krisztus Pálátus előtt*-jét ösmerte a kontinensen és Amerikában mindenki, ez a hírnév, úgy tetszett, rendíthetetlen alapokon nyugszik. De jött egy fordulat. A *Mozart*-nál, a *Honfoglalás*-nál, az *Ecce homo*-nál meg kellett érnie, mint kezdtek ki, a támadások koncentrikus tüzebe került és ő nekifeszített munkával akart ellenállani. Titáni küzdelem volt ez, de az óriás összeroppant. Az egyensúlyát

I.

A hírnév dicsfénye, mely nevét körülövezte, a legendák, melyek körülfonták, úgy látszott, hogy áthághatatlan választófalat vonnak köréje, s elzárják az utat attól, hogy lelke mélyébe pillanthatassunk. Egy párisi palotában székelő, dúsgazdag, főúri életet élő, minden földi javakban dúsaképe boldog és irigylésreemlélt ember képe ragyogott felénk, kinek hírének impresszáriója állandóan éleszt, műveit amerikai millárdosok búsán fizetik, pompa és ragyogás az élete, ő maga szinte fenékgig habzsol a földi boldogságban. A nagy estélyek, a fejedelmi látogatások híre, az örökös mondain-élet szédületes tempója elkápráztatta kortársai szemét. Legendás hős volt Munkácsy...

Ezzel szemben az igazság az, hogy alig ösmérünk művészt, akinek lelki életé-

ről behatóbb ismereteink volnának, akinek külső és belső tépelődéseiről, örökös magaviaskodásairól, állandó izgalmas lelki küzdelmeiről, melyeket sötét rémképeivel folytatott, őszintébb önvallomások szólnának. Levelei, melyeket benső barátnőjének, Chaplin asszonynak írt gyermek- és ifjúkoráról, melyeket később könyvbe dolgoztak fel, megdöbbentő igazságérzettel, s részletekig hatoló vizionárius erővel mutatják be a gondtalanul játszó gyereket, majd a sanyargatásoknak kitett asztalosnást, az önmagát kínzó asztaloslegényt, mindaddig míglen sorsa megváltozik és Szamosy Elek magához nem veszi, hogy festővé képezze. E vallomások alapján megismerjük azt a matériát, melyből a későbbi Munkácsy formálódott. E lélek alaprétege valami naiv öröm, édes sóvárgás az élet szépségei, kiapadhatatlan epedés a szeretet, a barátság, a hűség után, s éppen ezért mélyen érzett fájdalom, sajnó kín, állandó félelem méltatlannak érzett helyzete, elvisehelhetetlennek tetsző sorsa fölött. A gyermek naiv bizalmát a keserű csalódások folyton kirabolják. Hogy simulna csobai nagybátyjához, mint kúszna tanulás közben térdre, de csakhamar rájön, mily veszedelmes ez a bizalmas közelség, nagybátyja, ha a leckét elvéli, hol a haját ráncigálta

MUNKÁCSY MIHÁLY: FONÓ ASSZONY.

meg, hol a fülét cibálta.* Ez a megjegyzése szimbolikus jelentőségű. Beléje oltotta a bizalmatlanságot az élet kegyetlen álságai láttán, melyek gyors iramban közeledtek feléje, hogy szinte eltapossák. Legrégibb emléke az az öröm, melyet neki az apa tajtékpipájának szívárványos színe okozott. Szigorú nagybátyjának pipaszárával szemben, mily örömmel emlékszik nagyménje, Steinné jószágára, gyermekkorra apró örömeire: a hancurozásokra, az ajándéku kapott vízfestékes dobozra, mellyel telepíngálhatta iskolai felteit, a Vidovsky-fiúkkal való meghitt barátkozására, Vidovsky néni anyai jószágára, a vajaskenyérré, mely éppen oly nagy volt, mint a Vidovsky gyerekeké, az őrési kertre, melyben pajtásaival szabadon kergetődzhetett, a metszetek másolására, melyet versenyt űzhetett pajtásaival, — s íme a boldog életnek egyszerre vége, nagybátyja asztalosnásnak adja, s mihamar rájön helyzete megalázó voltára és szenvedni a testi fenytéseket, melyek lelkét is megsebzik. És ezek a lelki sebek még jobban égetnek. Nem tartotta önmagához és családjához méltónak az asztalosnás sorsát, a durva munkát, a szellemi élet teljes kihalását, társai brutallítását, fondák helyzetének tulajdonította gyermek szerelmében való csaló-

MUNKÁCSY MIHÁLY: OLÁH MENYÉCSKE.

* Souvenirs, Paris. Calman Lévy, Magyarországi k. Leány Sándor. Amicus kiad. 30. l.

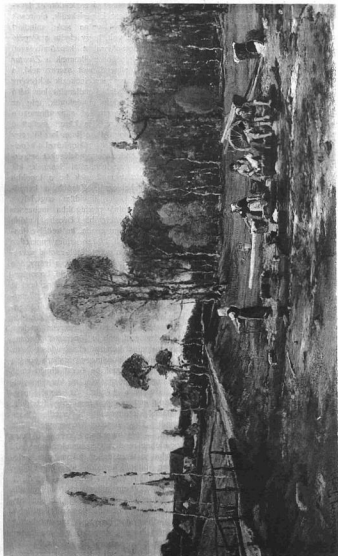

MUNKÁCSY MIHÁLY: RÉSZEG EMBER HAZATÉRÉSE.
Kiss Emil (New-York) gyűjteményéből.

dását, s ezenközben öntudatlanul bizsergett benne egy homályos vágy, ami a játékosan üzött rajzolgatásban ösztönszerűen megnyilatkozott; s ha Vidovskyeéknál vasárnaponként rajzolghatott, elfelejtette egész heti nyomorúságát; ha deszkát gyalult és közben a durva ács-ceruzával telerajzolhatta azt, — nem látott és nem hallott semmit, míg mestere oldalba dőfése fel nem ébresztette álmódzásaiból. Aradi leánykorában a napi tizenöt zsemlyén élősködő *Zsemlyés Miskának* az volt egyetlen vizsgálata, hogy amit inaskorában ritkán tehetett meg, most már mázolhatott, fényezhette a bútorokat szabadon. De ez apró öröm mellett égette őt az a tudat, hogy csabai pajtásai, az aradi diákok haladni fognak, s ő belefutad a gyaluforgácsba, a porba, piszkosba, — mártírnak érezte magát, lázálmok kínozták, s a lelki-bánat testileg is leírta. Így került haza Csabára, ahol lábadozásának ideje alatt egy cégfestőhöz került, akinél rátólól Szamosy Elek és nagybátyja minden aggá-

lyoskodása ellenére megy vele, nagy hittel, a bizonytalan sorsba, festőnek. Természetének alaprétege, a naiv hit felszabadult és most mint festőnövendék, megerősödött öntudattal lép csabai pajtásai közé, társ a társához, — új embernek érezte magát. A nélkülözésekkel nem törődik, csak a belső ördöggel, mely éjjelente mellére nehezedik, s kínozza kétellyel, tépi aggással — lesz-e belőle művész? Nem hull-e vissza régi helyzetébe? Ez a második aradi tartózkodás, noha pártfogói akadnak, telve volt lelki izgalmakkal, hite és féelme ingadozásaival, míglen hite győzött és másfél-évi tanulás után, otthagyja Szamosy, Gerendásra megy nagybátyjához, festeni, műveivel aztán szerencsét próbáljon Pesten.

Festeni? Miből? Az élményeiből. Ezek az ifjúkori küzdelmes évek rendkívül kifejlesztették érzékenységét s megfigyelő erejét, az ilyen nagy belső viharokon átessett lélek meggazdagodik élményekben, szinte egy életre való anyaggal telik meg. „Ha eltűnököm multam emlékei felett — írja

MIKÉNT NYERTEK A SZARVATYÚTAT, AZ ÉRTEK ÉS A SZARVATYÚTAT

MIKÉNT NYERTEK A SZARVATYÚTAT,
AZ ÉRTEK ÉS A SZARVATYÚTAT
KEPZŐDÉSÉNEK
FŐISKOLA

Emlékirat-ban — bizony nem egy jó zsánerekép témám akad... Akadt is. Így az inasgyerek alakja nem egyszer befurakodott képeibe. Az *Ásító inas* azon fájó percek emléke, mikor Lang mester tót szolgájának durva *Chlapci horé*-je már a hajnali órában felharsant, hogy kizavarja legedesebb álmából. A kíváncsi inasgyerek, ki szeret elcsavarogni, ott áll a *Síratomház*-ban a halálraítélt asztala előtt, később a *Zálogház*-ban könyvvel cipekedve. Az az idő, mely alatt inaskodott, asztaloslegény és kezdő festő volt, történelmünk legszomorúbb kora, s Munkácsyan kitörölhetetlen emléket hagyott, a halkhangú poltázás, az elkobzott újságok, kéziratokban körözött felhívások, titkos felolvasás nem egy művét inspirálta, mingyárt legelső festményét *A regelő honvéd*-et, majd a *Hazatérő honvéd*-et, míg a 48-as események a *Tépcsínálók*-at, az *Ujjoncozást*, a *Fogyók szállítást*. De csabai emlék néhány zsánereképe: a *Husvéti locsolás*, a *Kukoricapattogatás*, a *Szénászekér* felrakása. Aradi legénykorára vezethető vissza a *Részeges szuster hazatérése*, a *Mégis mozog a föld*, buziási és beodrai tartózkodására néhány oláh népeleti képe, a *Fonó asszony*, az *Oláh család a ház előtt*, az *Oláh menyecske*, — igen, ezek az évek, szenvedéseikkel, testi és lelki izgalmaikkal igen termékenyek voltak a művész lelki világa kialakításában.*

II.

Egy szögletes modorú, halkhangú, magabavonuló, nyúlánktermetű, borzas műsafi állított be Pestre 1863 őszén, magával hozva a *Regelő honvéd*-et, igen sok szenvedés emlékét, naiv hitet s még több aggályt. Szamosy ajánlásával Thant kereste fel, a Rahl-iskolából egykori társat, aki a fiatal bátortalanat megvizsgálta, magával hozott képén egyetmást igazított is, s elküldte Ligetihez, akiről tudta, hogy nagy szive van és a kezdők Istápolója. Ligeti akkor hóna alá is nyúlt a fiatalembernek. Nem lehet meghatódás nélkül olvasni Ligeti emlékezéseit,** melyben Munkácsy

levelei alapján mondja el, mint járt el a dolgában hét-hosszú esztendőn át, levelez, lőt-fut, rábeszél, perlekedik, akárcsak a maga sorsáról volna szó; mindjárt első dolga az volt, hogy eladja a *Regelő honvéd*-et sorsolásra a képzőművészeti társulatnak, később az államnak a *Zivatar a pusztán*-t, stipendiumot szerez neki, s mikor Munkácsy megfélekedik a kérvény újabb benyújtásáról, audienciát kér báró Eötvöstől és addig rimánkodik, míg az újra kiutalványozza a stipendiumot a saját felelősségére. És Ligeti mellett a többiek is támogatják a fiatal kezdőt, egy Lacatarius nevű görög piktor házal a képeivel, mások arcképmegrendeléseket szereznek neki, újságíróbarátai lesznek, kik egy-egy hírt csempésznek be a lapokba a kezdő tehetségről. Később a képzőművészeti társulat havidíjat engedélyez neki, hogy külső országokba mehessen magmívelésére, előbb Bécsbe, utóbb Münchenbe. Nem csoda, ha kedélye lassanként felenged, hiszen eddig ismeretlen rokonai, főleg a pécsi Reök-család szeretettel fogadja körébe, ott sok a leány, s a szépen füttyülő, szivesen táncoló, bozontos-hajú művészifjú, ki egyre-másra festi le hugait, Julját, Saroltát, Ilkát, Irént, Gabriellát, s unokabátyját Lajost, a pécsi társaság szeretettel öleli körül. Leiki életének felderülésére a családi szeretet meleg nagy hatással volt, s önrzetét fokozta, egyszersmind komoly elmélyedésre bírta. Nemsokkal utóbb felmegy Bécsbe, s hosszú levelekben számol be bécsi élményeiről, farsangi mulatozásairól, melyhez a véletlen szerencse juttatta. Az élettől megpaskolt ember egyszerre hogy felvidült! Fiatalos ruganyossággal szedte össze magát. „Egy barátom nevenapját ültük éppen, — írja hugának Nécsre — aki egy fogadóban rendezett számunkra vacsorát, itt tehát jó társaságban, jól mulatva, kedélyesen töltöttük az időt, de a fogadóban voltak több idegen vendégek is, de a sokak között egy jókinézésű fiatalember is ült, könyökére támaszkodva, búsan egy pohár bor mellett (magyar volt!) mi tehát láva elhagyatott helyzeit, megszólítottuk őt, mint hazafit, amire ő nagyon búsan elpanaszolta, hogy feljött Bécsbe farsangolni, hanem nem lévén ösmeretsége,

* Ez első művei melyen bevéssődtek emlékezetébe. La Matsban itt önéletrajzi leveleibe néhányat emlékezettől belerajzol. Hármát itt közlünk belőlük, most először.

** Dad. Szemle 1891. 68. kő. 331. l.

MUNKÁCSY MIHÁLY ÖNARCKÉPE. 1870.

nagyon únja magát. Mi barátságunkat ajánlottuk neki s ő köszönettel fogadva, közlünk maradt s jót mulattunk. Később aztán ez velem annyira megbarátkozott, hogy mindig együtt voltunk s meghívott vendégének az egész farsangra, sőt kért, hogy el ne hagyjam, nekem tehát mit volt mit tenni, mint elfogadni és felkeresni vele Bécsnek minden mulatságát. Ezt névszerint Vasvári Ernőnek hívják, igen előkelő szíllőktől való Szegedről. Ezt küldötte az Isten az én farsangi vigasztalómul, de meg is vigasztalt, mert nem hagyott két napig egymásután az én csendes magányomban pihenni, hanem ha egy este eltelt csendesen, a másik semmiesetre sem maradt el, de jött és addig hűt, vonszolt, míg el kellett mennem vele valamely bába s így történt, hogy a farsang alatt csak 19 bában voltam és azonkívül sok más mulatságokban.*

Folytatólag aztán részletesen elbeszéli, mi mindenféle bában volt, olyanban is, amelyen a császár is jelen volt a császárnéval. „Én azonban, — írja — ami sze-

mélyemet illeti, úgy érzem magamat egész éjjel után 3 óráig ezen feszes és idegen társaságban, amint szokta magát érezni az ember a hűledező meleg fürdőben, amidőn ez már t. i. csak a test körül meleg és amint megmozdul az ember, mingyán érzi, hogy az körülötte már meglehetősen hideg. Mintegy 3 óra tájon azonban megösmérkedtem egy bizonyos Kendefi nevű magyar urhölgygel és ez végét szakította az unalomnak.* E levél hangja, a maga derűjében és kissé áradozó stíljével, hű képe a fiatal művész magabizakodó hangulatának, mely a világot szubjektív érzésein keresztül szemléli, vagy mint ahogy lakótársa, a levélben bemutatkozó Engel Gyula orvosnövendék írja: „Ha Miskát orvosi szempontból tekintem, úgy mindig azt tapasztalom, hogy valami ábrándos deliriumban van...“ A piktúra az élete. „Belebúvik az ő lyukakban gazdag szűrébe, — írja továbbá Engel, — naphosszat ott ül és mázol s ha mázol, akkor pláne az éjjel is nappalá tenné s fűtül

hozza oly keserves nótákat, hogy a szoba falairól is csurognak a könnyek.*

A kép, melyet itt Munkácsyról kapunk, lelki életének felzsendüléséről tanuskodik. Ez magyarázza meg, hogy Knaus *Taschen-spieler*-jétől elragadtatta, nem esik kétségbe, hanem csak megerősödik a további küzdelemhez. Ettől kezdve mohón vágyakozik Knaus mellé Düsseldorfba. De mielőtt Németországba mehetne, szembajlt kap s majdhogy el nem vesztette szemévilágát, jó darab ideig téflenségre van kárthatva, miközben egyik pesti nagybátyjánál húzódott meg, de a kegyelemkenyéren tengést nem viselhetette el, újra dolgozni kezd, Petőfivel foglalkozik, amit újságról körölkben nagy örömmel fogadnak s már-már úgy volt, hogy egészen elmerül az illusztrálásba. Hozzájárult ehhez az is, hogy beleszeret egy törökbálinti orvos lányába, házasságra gondol, ami akkor bizony vesztét okozta volna, hiszen képzettsége igen labilis alapon nyugovék. Szerencsére a lány apja visszautasítja, Ligeit is sarkára áll és követeli, hogy mielőtt Düsseldorfba menne, inkább a müncheni akadémiára menjen s csak azután házasságot. Beletörődik, de nem hagy fel a reménykedéssel. Hugának írja: „Én az országban utolsó időmet Steiner bácsiéknél töltöttem Törökbálinton; igen kellemesen és emlékezetesen. A természet mindenemű remekét volt alkalmam tanulmányozhatni.** Néhány szó, de ráviláttanak a nyári idillre s érzése mélységét éreztetik.

Ilyen hangulatban mély hatást tehetett rá az az utralvó, melyet Keleti Gusztáv küld utána Münchenbe a *Föv. Lapok*-ban, erősen értésére adván, hogy a pajzsok kritikátlan dicséretei el ne kapassák, mert bizony sok a baj a piktoráival, még legjobb művében, a *Husvétli locsolás*-ban is nagy kompozicionális hiányok vannak.

Elsősorban túlságosan élénk az alakok mozgása, a lobogó gatyák, viganók és hajtekercsek sokaságától nem jutunk nyugalomra, javveszékést hallani a lányok örömríktolása és a legények hahotái helyett. Aztán bántja a szemet a középen a megfordított y-ként álló alak a

kuvederrel! Ez kapitális hiba, mondja, melyhez járul a kompozíció túlhalmozottsága, a kezek és lábak szabatos rajzának, a redőzet és szín biztos kezelésének hiánya.

Komolyabb tanulás és képzetesebb ízlés nélkül nem fog sokra menni, de ehhez vasszorgalom és önmivélés szükséges. Így hangzik Keleti tanlása s Munkácsy bizonyára érezte, hogy sok igazság rejlik benne. Míg a pénzből tellett, eljárt szorgalmasan az akadémiára Wagnerhez, meg Kaulbach műtermébe s ámulva látta ott a nagyszabású kompozíciókat. Pécsi hugának írja is: „Sok sóhajtozás után valahára elértem a vágyam, eszményképem, a külföldi tanulmányozást. S most itt vagyok Münchenben, felvéve az akadémián. Mint egy félórával ezelőtt jöttem Kaulbach műterméből, láttam őt dolgozni s bámultam, mint vezető isteni kéz ecsetjét. Jelenleg ismét egy megható, nagyszerű képen dolgozik: „A szalamiszi ütközet“-en. Ezen kép előtt az ilyen magamféle művészek vagy lelkesülni kell, vagy pedig végképen elveszteni bátorságát a roppant munkától, melyet véghez kell vinni, hogy annyira jussunk, — mit gondoltok kedvesim, meliket tevék én? — Az itteni életem aligha lesz oly kedélyes, mint a bécsi volt annakidejében, de mindenesetre hasznosabb. Itt a piktor annyit, mint nálunk a szunyog... Mi itten magyarok tán hatan vagyunk. Weber is köztünk (még pedig jó magas cillinderbe), magyar ruhába csak én és szobaszomszédom járunk és fogunk is, annál is inkább, mert az ittenieknek tetszik a magyar viselet!*

Nos, ezek a magyar társak később sok álmatlan éjjelét okozták. Majd mindegyik, Benczur, Lietzenmayer, Szinyei, Weber éveket töltött már az akadémián, a mesterségnek minden csinját-binját kitanulták, közel állottak, hogy bekerüljenek a Piloty-féle kompozíciós-iskolába, Benczur már ott is volt, hozzájuk képest Munkácsy az ábécénél tartott.

Ehhez járult szögletes modora, erős öntudata és ábrándos hajlandósága, mely éppenséggel nem állott arányban akadémiai teljesítményével. Nem csoda, hogy Piloty nem vette fel iskolájába és Szinyei

* Ernst Lajos gyűjt.

** Ernst Lajos gyűjt.

* Ernst Lajos gyűjt.

MUNKÁCSY MIHÁLY: BŰCSÚLÁTOGATÁS.

ORSZ. H. KIR.
KÉPZŐMŰVÉSZETI
FŐISKOLA

beszélte, hogy ők bizony nagyon kinevették. munkáit lebecsülték és párizsi sikerének híre erős kételyeket keltett bennök. Egyedül bécsi barátai tartottak ki hűen mellette. Paál László Münchenben meglátogatta és onnét cikket ír az *Aradi Lapok*-ba, kifejezve örömét Munkácsy nagy haladása felett. Soha, soha nem feledte ezt el neki Munkácsy! A müncheniek ellenséges magatartásával szemben Paál László barátságával vértette fel magát. Kimaradt az akadémiáról és Adam magániskolájához csatlakozott, ahol szabadon dolgozhatott. Erre rá volt utalva, mert hazulról nemcsak csekély segítséget kaptak, de azt is rendetlenül küldték. Mennyit panaszkodik Ligetinek s csak mikor állami stipendiumot kap, jön kissé rendbe. Így tehát rá volt utalva, hogy képeket fessen, melyeket küldött haza a kiállításokra, nagy nélkülözések közt dolgozva. „Művészetem iránti szeretetem és lelkesültségem, — írja egyszer Ligetinek — folyton nő, úgyhogy inkább éhenhalok, mintsem tanulmányaim bevégezése előtt hazamenjek.” Pedig másrészt nagyon vágyott haza, szerelmi sóvárgás gyötörte s e küzdelemben végül is a szerelem győzött, hazautazik, de a lány apja továbbra is ellenségesen fogadja, a lányt lopva, ritkán is alig láthatja és vérig sértve megy vissza Münchenbe, időközben megkapja újra stipendiumát, egy-két képet elad s reméli, hogy nyugodtan dolgozhat. De mire visszatér, tele vannak a művészkompániák a párisi kiállítás nagyszerűségének hírével, Telepy átutazik Münchenen s hívja magával Párisba, de ő félti nehezen szerzett garasait és nem megy. De aztán mégis megbánja, hogy nem ment, kapja magát és utána utazik. A véletlen szerencséjére abba a szállóba sodorja, hol Telepy lakik, ami nagy segítségére van. Erről később így emlékezik meg pécsi hugaihoz írt levelében: „A múlt nyáron, mikor otthon voltam, azon óhajtam, hogy meglátogassalak, nem teljesülhetett, annyira kifogytam az időből. Az országból egyenesen Párisba mentem, hol körülbelül két hetet igen kellemesen és igen hasznosan töltöttem. A világiárlat minden nemben igen gazdag látványt nyújtott, én azonban a főlegymet művészi tárgyra fordítottam s amennyire lehetett, felhasználtam.

Sok pénzbe került, de megért annyit. Franciaul persze nem beszélhettem, hanem azért könnyen segítve volt a bajon, mert hogy egypár olyan emberrel voltam ott, akik értették a nyelvet.*

Ez a párisi kirándulás művészi fejlődésére döntő hatással volt. Míg ezt megelőző művei: az *Árvíz* Kaulbach hatásáról beszél, az *Isaszegi csatátér*, a *Zivatar a pusztán*, az *Itatás* c. képein pedig Adamék hatása alatt áll, a párisi út után már átfestti a *Szénásszekeret* és formafelfogásban új emberként áll előttünk a *Lakodalmi hívogatók*-ban. Mialatt ezeken dolgozik, sajoj a szíve, szerelmi sóvárgása háborgatja, de munkavágya ezt legyőzi. „Egész nap és egész esteken át folyvást el vagyok foglalva”, írja hugainak. „Én ezidén egyáltalán nem farsangoltam, mert nem volt időm. Majd kipótolom azonban, ha ismét hazatérek, mi alkalmassint a nyáron lesz, de csak úgy, ha lehet. Akkor, ha csak egy napra is, megyek Pécsre, *megnézem Ilkát az új fejkötőben*.”** Ime az új fejkötő c. kép első ötlete. Hugát, ki ekkor ment férjhez, úgy elképzelte maga elé új fejkötőjében, hogy abból nemsokkal több már kép lett, mely egy évvel később az 1869-iki emlékezetes müncheni internacionális tárlaton is ki volt állítva. Ez időben gondolatai hazahaza szállanak s örökösen azon tipegődik, mit tegyen? „Én azt tapasztalom magamon”, írja hugainak, „hogy hazámon kívül nem tudnék megtelepedni, nem tudom, gyengesség ez? Hanem úgy van, alig várom, hogy tanulmányaim befejezhessem, aztán ismét otthon lehessenek, mert bizony csak igaz az, hogy mindenütt jó, mégis jobb otthon... Most utitervet készítek, mely szerint előbb rövid időre haza, aztán Berlin, vagy Párisba mennék. Münchenben már nem nagy kedvem van maradni.”*** Hogyan, Párisba? Mi van a nagy Düsseldorf-vágyódással? Páris megígérte? De a szerelem mindent legyőz. Hazautazik, ott készíti a *Honvéd-album* számára két rajzát, a *Fogyók szállítást* és az *Ujjonozást*, mindkettő már új formalitásának tisztultabb alkotása,

* Ernst Lajos gyűjt.

** Ernst Lajos gyűjt.

*** Ernst Lajos gyűjt.

közben azonban újra keserves csalódás várja. A lány apja hallani sem akar arról, hogy hozzáadja a leányt, s mikor Munkácsy azt meg akarja szökietni, a lány nem jelenik meg a légyotlon, aminek gyászos szaktítás a következménye. Ekkor magabiztosan úgy dönt, hogy mivel a francia nyelvet nem bírja és Ligetlőt megkapja Knaus biztató levelét, felveszi a stipendiumot és Bécsben keresztül mégis csak Düsseldorfba indul.

III.

Nagyon tépett szívvel érkezett meg. A bécsi barátok szeretete ír volt ugyan a sajtó szívére, de a sebeket, melyeket a müncheni nyomorúság, a magyar kollégák ridegsége, a törökballintai idyll összeomlása okozott, csak a munka gyógyíthatja meg, az oly jószívű idő. És munkakedve újra éledt. Megnézte Knaus újabb műveit, de azok már nem ragadták el úgy, mint még Bécsben. Azóta sokat látott. És sokat érzett. Írja Ligetlét, hogy Knaus újabb műveit majd megstudirozza, úgy hogy vagy ragad rá belőle valami, vagy belebolondul. E komor lelkiállapokban csak tragikus tárgyak képzetei kísértik. Két víziója is támad, *A falu kutya* és a *Siralomházi jelenet*, megelőzőleg azonban *Az ástó inas-t* készíti el, mely szintén ki volt állítva még azon év nyarán a müncheni Internacionális tárlaton. Ez is tragikus emlékeiből fogant. A chlapci hore hallucinációja idézi fel. Utána hozzáfog a *Siralomházhoz*, mely az aradi vár börtönszokásának látományából sarjadt s minden fizikai és szellemi erejét erre koncentrálja. Fűtötte a dac, mert mint a müncheniek, úgy a düsseldorfi kollégák, maga Knaus is, lebecsülték erejét. Amit nekik ugyanis mutogathatna, tanulmányal, nemigen vannak. Ő főleg képeket festett, hogy megélhessen, azok is mind szerzetesjével. Knaus azonban rábeszéli, hogy térjen el ettől a módtól, — ő Szamosy-módnak nevezte. Rajzolja fel előbb a képet, ahogy az lelke előtt áll, de a részletekhez csináljon gondos studiumokat. Már *Az ástó inas-nál* szőfogatott. A *Siralomház-nál* hasonlóképp jár el. Megmutatta Knausnak a *Siralomház* rajzát, de Knaus ledten beszélt le róla. Mit gondol az Istenért? Ennyi alak? Hogy fogja

azokat összetartani? Egyelőre csak részlettanulmányokat csináljon. Ne olyan módon, fiatalember!

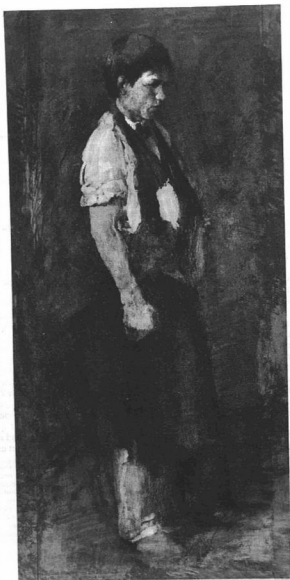
Munkácsyban felébredt a magyar virtus.

„Majd megmutatom én annak a németnek, — írja bécsi palatánának Engel Gyulának — hogy így, hogy amúgy, — lesz belőle kép.” Azért is! És jön egy hihetetlen energiában előlított félesztendő. Pedig ekkor már elfogyott a stipendiuma, nagy a pénztelenség, de élt hitelbe és dolgozott ernyedtetlenül. Ösmeretes a képe sorsa. Még alig kész állapotában egy amerikalnak eladja, Knaus — mint Engel Gyulának írja — a *Siralomház* láttán bocsánatot kér tőle, hogy a rajz bemutatásakor oly kishitűleg nyilatkozott s biztatására Párisba küldi, a becsomogolás előtt egy angol kereskedő dupla árat ígér érte, Párisban aranyérmet kap, a kritika dicséri, a gratulálók közt legelső Leibl,* Goupil párisi műkereskedő hozzáutazik, megveszi, amit megvehet, képet rendel nála, — mi kell még egyéb?

Első dolga hazautazni. Otthon örülnek a sikerének. „Óh be jó volt, — írja később** — rokonaim, jóbarátaim velem-örültek, a császárfürdői bálokban a kisasszonykák szívesen táncoltak velem, jobbra-balra gratuláltak, talán még frígyem sem volt. Jó volt, minden jó volt.” De Munkácsyt a nagy siker nemhogy kevélyvé tette volna, pláne elbizottá, az ő kínzó tépelődésekkel teli múltja megszólalt. Megkérdezte: honnan jön ez a siker? És mi lesz? „Hogy fogok megfelelni azon várakozásnak, melyet egy ilyen siker maga után von?” Nem tudta megérteni ezt a dimenzióban pártatlan sikert. Mi az, ami neki úgy sikerült? Tud-e vajjon megint ilyen csinálni?

* Courbet az 1869-iki müncheni kiállításon személyesen is megjelent, felsőmeri Leibl lehetőséget, magval vizit Párisba, ki 1870 április végén, a Szalon megnyitása napján levelt ír Munkácsynak, melyben többek közt olvassuk: „Wir kommen eben aus der Ausstellung datier und haben Dein Bild gesehen. Meiner unmassgeblichen Meinung nach ist es eines der besten, wenn nicht das beste im ganzen Salon und gratulieren wir von Herzen... NB. Selbstverständlich hast Du riesiges Aufsehen gemacht!” Milyen nappal később értesül, hogy az ismert műkereskedő Goupil hozzáutazik s hogy a franciák, várakozása ellenére, igen nobelül viselkednek és képcék olyan jó helyet adnak, hogy jobbat sem is kívánhat megéni. Milyen elégtételt ez a müncheni sérelmekért!

** Igmandi, Magyar szellemi élet, 1892. 114. l. (Az első siker gyömcsei c. alatt.)

MIKÁCSY MIHÁLY: KOVÁCSLEGÉNY. Tanulmány a Zólogházhoz.

Ligetli írja: „Bizony nem tudott nyugton lenni, vágyott festeni, hanem hiányzott a jó műterem. Találtunk aztán a reáliskolában egyet, el is kezdett egy kisebb képet, — egy ittas állapotban levő férfi, amint nyomorban levő családja közé ront, de valószínűleg a szokatlan környezet, a sok alkalmatlanok jóbaráit miatt sehogysem akart az neki sikerülni, úgyhogy abba hagyta.” Kétségbe volt esve. A nagy siker réme megülte. Sietett Bécsbe, ahol aztán a portái, főleg Paál László megvívástalálták. Hogy tudott ez a Laci beszélni! Balzsam volt minden szava. „Ne félj Miska, — mondja — a nagy öröm megzavart. Majd otthon, ha élültek az izgalmak, meglásd, ott aztán megjön az ihlet. Ne félj, drága Miskám!” Megnyugodva ment haza és írja Bécsbe, Engel Gyulának, hogy most, hogy új babérokat kell szereznie, a nyugalom után édes a munka. „Édes bizony, meg pedig milyen, oly lelkesedéssel és kedvvel dolgozom most, mint még soha, amit az a tudat is elősegít, miszerint amit most csinálók, minden vonásnak megvan a bizonyos morális és anyagi jutalma. Kezdték képpemmel e néhány nap alatt is jó messze haladtam, mindjelen egészen oló van festve.”* Bécsben egy Kiss Károly nevű keresk. tanácsos ösmerőse egy kisebb képet rendelt volt nála és ugyanakkor azt is értesíti, hogy halad a nagyobb munkájával s gondol arra, hogy a télen megfesti neki a kisebb képet. Ligetinek is azt írja: „Denique másként megy ám most a dolog, mint ezelőtt két és fél hónappal, midőn Pest utcáit koptattam. No, de annak is meg volt legalább a jó oldala, hogy mostan teljesen friss erővel fogván a dologhoz, sokkal gyorsabban haladok munkáimmal, mint különben.” Közben kitört a németfrancia háború, „azonban Düsseldorfban”, írja egyik levelében „miután az a háború színhelyétől messze esik, a kedélyek tökéletesen nyugodtak, s csakis egy-egy újabb győzelmi hír izgattja pillanatnyira fel, ez azonban a poroszokra csak lelkesítőleg hat”** A kép, melyen akkor dolgozott, a *Tépcésnézők* volt, ez düsseldorfi élmény, de magyar környezetbe, a 48-as időkbe átitéve, s eleinte jól ment minden, nyugod-

tan dolgozott s mint Ligetinek írja, ügyel arra, hogy „kikerülje a sok megrendelésből eredő veszedelmeket”, a minőségre ügyel. „Oh! én sokkal nehezebbnek tartom megtartani a megállapított hírnevet, mint megszerezni... Én magam sem tudom, hogy jutottam, minden nagyítás nélkül egyszerre olyan állásra, amilyenre csak néhány hó előtt is még csak gondolni sem meriem volna. Ez bekövetkezett egy szerencsés véletlen által. De már most a szerencsés véletlen, azaz a véletlen szerencsét egy egész életre kiterjeszteni, biz ahhoz azt hiszem, erőm legnagyobb megfeszítése szükséges. Ezt tehát tenni fogom, mert a hanyatlás gondolata *egy óriás szörnyként* áll előttem, mely néha még álmomat is zavarja.”* Ez az óriás szörny lesz ettől kezdve élete állandó kísérője, magányos óráiban, elalvás előtt, álmatlan éjjeleken, társaságban és vidám zajban ez az óriás szörny tépi, kínozza, felelemérzetét megnöveszti, kínosan, gyilkosan, kegyetlenül, szemére hányva az elvesztegetett napokat, az elmulasztott órákat, a megcsalt érzéseket, a hívságos örömlökben töltött perceket, — hang ez, mely a mélyből tör elő s most kísért, az óriási szörny, az erőfeszítés hiábavalóságával, a szellem tehetetlenségével rémítgetve, ez az óriási szörny! Egyszerre úgy érezte, hogy megrokkant...** Segítség, segítség, — kiáltotta és hívta magához Paál Lacit, az ő balzsamos szavát óhajította. És Paál Düsseldorfba jön, mire megnyugszik, felülül, munkakedve újra éled. Mert Paál Laci vidám derüje költse a kétségeket, Paál Laci ragyogó szelleme elhessegeti az óriás szörny rémelt, körülötte élet fakad, Munkácsy újra *débrándos delirumba* esik, ahogy őt egykor Engel Gyula jellemezte és megy a munka fűtyszó mellett, szorgosan. E télen ösmerkedett meg a Malkstenben későbbi feleségével, ezen a télen lázba ejtették egész Düsseldorfot, a legelőkelőbb házakba járatosak. Paál László írja nővérének: „Képzeld csak, Müller von Königswinter német

* Bud. Szemle. I. h. 343. I.

** Későbbi feleségéhez, De Marches asszonyhoz ezidőben Düsseldorfból német nyelven írt levelében olvassuk: „Aussergehen hätte ich so wie so keine Zeit und auch nicht viel Lust, weil es mit der Materie gar nicht gut vorangehen will, jetzt fange ich an, ein melnem grossen Bilde zu arbeiten; esch bin jaenge, zu versprechen damit...“ Igaz Munkácsy 61. I.

* Ernst Lajos gyűjt.

** Ernst Lajos gyűjt.

MUNKÁCSY MIHÁLY: SÉTA AZ ERDŐBEN.

ORSZ. M. KIB.
KÉPZŐMŰVESÉTI
FŐISKOLA

költő házában mulattunk az éjjel, Miskával, cigány, eredeti cigányzene mellett csáptem be egy kicsit, csupa honvágyból, dudogattam: Ez a világ amilyen nagy, te galambom oly kicsiny vagy! A mórék denikve csak elvetődnek mindenhová, hogy mi is, Munkácsyval csaknem sírtunk, — már csupán magyar természetünknel fogva, „sírva vigad a magyar”, felesleges mondanom, még most is a fülemben cseng az a sok szomorú nóta, amit csak mi bírtunk igazán átérezni, s megérteni annyi német között.* Közben néhány hétre még Angliába is átrándul, Forbes híres gyűjtő vendégeként, Paál Lászlóval, aki erről barátjának, Bartels zeneszerzőnek lelkes levelét ír Düsseldorfba: „Nagyon jól érezzük magunkat Forbesnél, falun lakunk, leginkább a kertjében tartózkodunk, mindenféle társaságba cipel, színházba, — ami ismeretlen előttem, nem okoz nagy kellemetlenséget. Angliát s az itteni életet elragadónak találom, s az állatok annyira hangoztatott hidegről és formalitásokról eddig semmit sem tudok, noha igen sok emberrel érintkezem, egyszóval nagylábon élek. A csodaszép képgyűjteményről, zenéről nem is szólok — —” * Nagyszerű hangulatban telt el ez a télük! De alig készül el a *Tépscsinálók*, a háborúnak is vége, Munkácsyt Párizsba cselák, 1872 januárjában. Egyedül marad, egy szó francia tudás nélkül, s Párizsban nagy meglepetéssel látja, hogy az a siker, melyet a *Síralomház*-zal aratott, sokkal mélyebb, semmint gondolta. A *Monsieur du dernier jour*-t mindenki ösmeri és mindenki dicséri. Minekutána berendezkedett, azonnal dolgozni kezdett. Kér képbe fogott, a *Két család* és az *Éjli kalandorok* címűekbe, s febr. 17-én írja Bécsbe Kiss Károly tanácsosnak, hogy örömmel dolgozik a *Kalandorok*on, mert „igen sok anyagot nyújt a karakterek tanulmányozására.” Weimarba is hívják, de nem tudja magát elhatározni, mert jól érzi magát, „s reményem később sem lesz okom megbánni, hogy Düsseldorfot elhagytam”.* Zichy Mihálynak is azt írja, hogy szinte nem éri, hogy tudott oly sokáig Düsseldorfban késmi, „kivált most, hogy eljöttem, bámulum magam, hogy lehetett ennyi ideig ott lenni.” Egy másik

levelében írja, hogy csak úgy tudja ezt megmagyarázni, hogy vele volt Paál Laci, mert a többi festő nem érdekelte. „Lásd a viszony köztünk nem volt szoros, ők nem sokat iörödtek velem, én mentem a magam útján, ha valaki útamba jött, löttem egyet rajta s haladtam tovább. De hál'Isten, hogy most már itt vagyok! * Még április 20-án is azt írja Kiss Károly tanácsosnak, hogy nagyon jól érzi magát, az *Éjli kalandorokat* már is eladta (40.000 frank fix és a nyereség fele).** De egyszerre csak egy Telepyhez írt levelében ezt olvassuk. „A nyáron át nem sokat dolgoztam. Párisban egyszerre olyan boldogtalannak éreztem magam, hogy másfélhónap! valóságos lelki küzdelmek után megszöktem a múzsák elől és ime most itt időzöm egy ösmerősömmel br. de Marchesnál, Colpachon, egy szép nyári lakban. Élvezem a falusi élet minden kellemeit. Lovagolunk, kocszunk, egyszóval élünk, mint a hal a vízben, csak az háborgat, hogy az idő közeleg, a bécsi kiállítás küszöbön van, s nekem még nincs képm . . . Paál László is itt van és tiszteltet.”

Mi történt Munkácsyval?

Az, hogy az *Óriás szörny* újra megjelent. Még pedig előbb látogatókképmében, akik mialatt dolgozott folyton — a Síralomházat dicsérték. Ez meghökkentette. A nagy siker ráféktél és megingott. A kétely hidrája ütötte fel fejét benne, és amit nappal festett, este lekaparta. Így kinlódott nagy keservesen, s mikor a kép készen lett, Goupil azt a megjegyzést tette, hogy falán egy kicsit sötét? Ez gyilkolt. Alig tette ki a lábát Goupil, Munkácsy bekente az egész képet, Goupilnak másnap nem volt mit elvitetni. De Munkácsy fellélegzett, — lett ugyan adóssága, de veresége legalább el von napolva. Belefog egy másik képmbe, az *Éjli kalandorok*-ba, újult hittel, minden önbírálat nélkül, de hatheti munka után újra jelentkezett az *Óriás szörny*, most pedig önmarcangolás képmében, s ettől kezdve nem tetszett rajta semmi, nem bízott magában, nem hit a dicséreteknek, folyton változtatott a valeurokon, cserélte a figurákat, nem tudta mit tegyen? Rohant az uccára, betévedt a Louvre-ba, de ott

* Művészet, 1911. 200. l.

** Ernst Lajos gyűji.

* Művészet, 1906. 97. l.

** Ernst Lajos gyűji.

MUNKÁCSY MIHÁLY: VIRÁGCSENDÉLET.
A Szépművészeti Múzeum új szerzeménye.

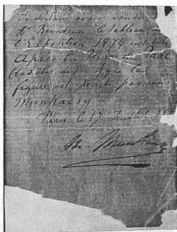
ORSZ. M. KIB.
KÉPZŐMŰVÉSZETI
FŐISKOLA

még jobban le volt törve, nem tudott menekülni a csavargóitól, ott botorkáltak a szeme előtt, odáilottak a Rembrandtok elé, elállták az utat Rubenshez, — kirohant a Louvre-ból s ment haza, festett egy lánban. De amikor beállott az est, úgy-ítszett, hogy a figura, amelyen egész nap dolgozott, kiesik a képből, — levakarta, s míg az esti homály el nem fedte előtte a vásznait, ott töprenkedett... Nem hitt sem magának, sem másoknak. „Teljesen éreztem a reggeli szürkület titokzatos homályát, az atmoszférát, melyben figuráimnak mozogni kellett, az egész karaktereket, típusokat, minden a lelkemben élt, — de mire a vászonra kerültek, nem ösmertem rájuk.* Az óriási szörny üldözte. A kép vevője meglejt tőle, úgy megsoványkodott, lázrózsák égtek az arcán, elcsalta hát egy versaillesi kirándulásra. „Szép lett volna, ha azok a csavargók otthon maradtak volna...“ de úgy zaklatták, hogy a legközelebbi vonattal visszaszökött. Felt önmagától. Rémes izgalom fogta el, ha a palettát a kezébe fogta, lázas zokogásban tört ki. Éjjelenként lázálmok gyötörték, „mindent veszve láttam, s a festés iránt oly undort éreztem, hogy az abbahagyással viaskodtam“. Senkisémet tudta volna megnyugtani. Csak Paál Laci. Hozzámenekült. Küldött neki sürgönyt sürgöny után, de Paál nem jöhetett, nyakig úszott az adósságban. Ekkor írja Paál a nővérének: „Meggyőződtem ismét, hogy a barátság nem üres szó. Valaki értem olyan áldozatot hozott, amire mai nap csak igen ritkán vállalkoznak“. És egy májusi reggel nála van Laci Párisban. De Miskát most nem lehet egyhamar megnyugtani. Az óriási szörny ráfeküdt a mellére és taposta. Elfogadják de Marches báró meghívását és Colpachro mennek. Egy őrizetlen pillanatban Miskát a szörny magával ragadja az emeleti ablakból. Szerencsére a pázsitra hull és horzsoláson kívül semmi baja. De már ekkor Paál is sarkára hág. Fogsz azonnal dolgozni? Miskát hirtelen munkadűh fogja el, s mivel épp akkor a ház konyháját szalonná alakították át és az üres fehér falak dísz után sóhajtoztak, Munkácsy festeni kezd, egy rage-ban dolgozik, befestli az üres

falakat, s megnyugszik. Laci balzsamos szava, a vidám környezet, a falusi uri élet kellemei megnyugtatták. Az óriás szörny visszavonult odújába... Egyelőre.

IV.

Következik négy nyugodt esztendő. Együtt van Paál Lászlóval, teljes szellemi közösségben. Nincs nap, hogy ne találkozzanak. Paál az élő lelkiismerete. Mikor Paál Barbizonba megy, csakhamar oda is elkíséri. Lassanként egy kis kör alakul ki köréjük: Jettel, Ribarz, aztán Liebermann,

de e körnek lelke Paál, ki szellemi fölényével uralkodik közöttük. Eleinte a bécsi világláttásra dolgoznak, hol Munkácsy-nak szép sikere van, de Paált is méltányolják, noha Paál csak Párisban, főleg 1874 után bontakozik ki igazán, a barbizoni erdőben. Ezidőben még erősen küzd az elismertetésért, a tájképnek még nincs meg a kellő anyagi értékelése, Munkácsy azért néha stafage-t fest bele képeibe, hogy könnyebben eladhassa őket, — aminő nemrég egy amerikai árverésen Munkácsy sajátkezü levelével igazolva került felszínre. Paál egy düsseldorfi barátjának ezidőben Barbizonból — 1874 június 16 — nagyon panaszkodik szomorú családi viszonyaira: „Kész csoda, hogy egészen meg nem

* Igmánódi I. m. 117. l.

bolondultam, hogy a kétségbeesett ember bátorságával még dolgozni is tudok. Legboldogabb napjaim azok, amidőn Munkácsynál vagyok, s ő engem a világ zajábvissz, ahol mindent, mindent elfelejték. Ő a világ legjobb embere, csak rá ne fizessen! ** Nemsokkal utóbb Munkácsy megnősül, nászünnepén Svájcot, Olaszországot és Magyarországot is beutazza feleségével, kiről Paál azt írja: „Miska felesége egy csinos, jólelkű, kissé féltékeny asszony, körülbelül 70–80.000 frank évjáradékkal... Utolsó levelét Bécsből írta nekem: „Kedves Ladzi csupa szórakozással telik az időnk, mesés étvágyunk van, s úgy alszunk, mint a patkányok. Reményelem, hogy ősszel viszontlátjuk Párisban.”** De visszatérte után Munkácsy és Paál között egy darabig elhidegülés áll be. Paál ezt írja: „Munkácsy, mióta megnősült, nagyon megváltozottnak látszik... Legközelebbi levelemben meg fogom írni, hogy miért. Neki is gyakran megmondtam, de nem akarja elhinni.” Ma már megmondhatjuk: Paál jól sejtette, az asszonyka féltékeny volt erre a barátságra, mert Munkácsynak fele élete volt Paál. Másrészt Munkácsyt ifjúkora sok nyomorúsága, a hosszantartó nélkülözés megtanították arra, hogy jó a pénz. Paál gondatlan ifjúságában, mikor még bőven volt, semmire sem becsülte, mikor eljött a pénztelenség, végtelenül leverte. A gazdagság illúzióját oktan pazarlással szerezte meg magának. Munkácsy ellenben számítással élt, az anyagi sikereket számba vette, s amellet lelke mélyén, amint ifjúkori barátja dr. Angyal mondta róla, állandó *ábrándos delírumban* élt, vagy mint Liebermann fejezte ki magát, *lelki részegségben*. Táp-láltak ezt a zajos sikereket, a társaságbeli ünneplések, a kritika hangos szava, a nagyúri élet neki szokatlan, szinte exotikusnak tetsző formáságai, melyeket felesége mód nélkül kedvelt. Hogy a nászúton csupa szórakozással telt az idejük — hagyján. De ahogy az asszony életrendjüket berendezte, ez az állandó szórakozás-hajsza nem tetszett Paálnak. Innen az ellentét az asszony és Paál közt, mely végül is az asszony győzelmével végződött. Paál belelőrődött.

* Művészeti X. 241. l.

** U. o. 246. l.

Munkácsyt hagyta a maga útján, visszavonult Barbizonba, az öreg Millet és festő-pajtásai közé. De Munkácsy mihamar érezte, hogy kimerült, fáradtságérzettek, kínos szorongás fogta el, nem ment a munka és menekült Paálhoz. Az asszony pedig látta, hogy Miskának ez a barátság lelki tápszert, megnyugtatója, csak Ladzi tud rá hatni és frontot cserélt. Most már ő az, ki összetartja a két régi pajtást. Ezek a barbizoni együttélések nem egy remek tájkép megteremtésére ihlették Munkácsyt, ilyen a Szépművészeti Múzeum új szerzeménye is, melynek nemes alaphangja Paál művészetének rezonanciája, ez volt Paálnak is virágzás kora, a hetvenes évek közepe, mindaddig míg lelki izgalma folydán ki nem tört rajta végzetes betegsége. Munkácsyt ez lesújtotta. Mily odaadó szeretettel ápoltatta, s leste a híreket reménykedő szívvel, pedig Paál állapota mind reménytelenebb lett.* Paál nővéréhez írt szomorú leveléből vérző szíve zokogása hangzik. „Talán szükségtelen mondanom — írja — mennyire meghat engem is ez a szomorú helyzet, mely megfoszt egy bizonytalan időre legjobb barátomtól.” Igen, legjobb barátjától, az egyetlentől, kihez az óriási szörny fenyegetéssel elől menekülhetett. Ezek az esztendőik, mely alatt készült a *Zalogház*, a *Műteremben* és a *Milton* — első zajos világsikere — Paál jótekonny hatására éreztetik. Színei feltűszesedtek, mint egy francia kritikus írta, il est victorieusement sorti de sa cave, s mikor Paált 1879. tavaszán eltemették, Munkácsy csillaga fennen ragyogott. Azért a *Zalogház*, a *Műteremben*, de főleg a *Milton* lelke legbensőbb izgalmaiból, az óriási szörnyvel való titkos küzdelemből tört elő. A nyomortanya réme ott lappang öntudatalatti életében a napsugarasnak látszó felszín alatt. A *Műteremben* című művész belső tépelődéseinek adott külső formát. Komor kétségek szedik redőkebe a művész arcát. Az összevont szemöldök, a kutató pillantás, mellyel maga elé révedez, mutatják, hogy a belső látomány foglal-

* Felbermann Henrik leánya csak nemrég írta a Peatr Lloyd-ban (1928. május 3.) atyja emlékezőeként, mely rejtőnemesen leírta Munkácsyt Paál összemelésén. „Munkácsy, ki természeténél fogva halgató volt a ritkán volt zajos mulatósgókban, e napról fogva mindinkább magába vonult. Egész életét át passzívta maradt.”

MUNKÁCSY MIHÁLY RAJZA A DÉLITÁNI LÁTOGATÁSHOZ.

ORSZ. M. KIR.
KÉPZŐMŰVESÉTI
FŐISKOLA

MUNKÁCSY MIHÁLY: A PAPA GÁLY. Késs Emil (New-York) gyűjteményéből.

MUNKÁCSY MIHÁLY: TANULMÁNY A ZÁLOGHÁZHOZ.

OROSZ M. KÉP
KÉPZŐMŰVÉSZETI
MŰHÁZSÁG

kozatja, melyet ki akart fejezni s mely sokkal szebb, szélesebb, hangzatosabb, mint az elkészült mű. Lehet-e rajta segíteni? Mikép lehetne azt még fejleszteni? Kéte-lyeinek szimbóluma a „Műteremben”. A vak Milton is szemünk előtt küzd a sorsával, melynek nem akarja magát megadni, Ké-sőbb látni fogjuk, hogy ez a sorsa Mun-kácsynak is. Egyelőre a veszély elmúlt. Megkezdődik Sedelmeyerral való össze-kötetése. Dolgozhat kénye-kedve szerint, anyagi gondok nem bántják, felesége nagyratörékvő életmódját szabadon üzheti, s a pincésötéség mélyzengésű atmoszférá-jából a családi életképek és a bibliai képek színes világába képzelte bele magát, s jött egy munkában és nagyvilági életmódban megosztott, zaklatot hajsza, kapóra az óriási szörnynek, mely újra jelentkezett most már fizikai fájdalmak képében. A Krisztus-képek festése közben a zajos sikerek, a budapesti hangos napok közepett megjelent egyszerre az óriási szörny. Már 1881 óta jár La Malou-ba, s ha a fürdők enyhítik is fájdalmait, a betegek látása felveri a rémet: „Ha körülnézek és látom körülöt-tem a sok nyomorékok, kik mind jövőm képét vetítik elém, — halálos szomorúság fog el”, — írja haza feleségének. 1885 április 12-én írja Telepnyek: „Dolgozom erősen, azaz amennyire egészségem engedi, mert most van a kritikus momentum, de még mindig nincsen baj.”* De már a következő évben a fájdalmak erősebben jelentkeznek. Május 23-án La Malou-ból írja feleségének: „Már csak a lemondás az egyetlen erény, melyet gyakorolhatok.” Mikor a következő évben újra La Malou-ba megy, feleségének írt leveléből a halálfé-lelemmel viaskodó ember rémülete hangzik felénk: „Tegnap egész nap ágyban maradtam, csak ebédre mentem le, ahol a nyomorékok nagy összejövetelét találtam, valóban nem üdítő látvány! Sokan hiányoz-tak a tavalyiakból, a legkülönbözőbb okok-ból: egyik megőrült, a másik öngyilkos lett, mások a váltóláz szép halálával mul-tak ki, — ah! elvégre!... Hogy undorodom az élettől... Dolgozni nem tudok. Ideges vagyok. Lehetetlen tovább írnom...”** 1885 november 7-én mesteré-

hez, Szamosihoz írt levelében írja, hogy bíának Szamosi Lacinak azért nem taná-csolhatja a Párizsba jövést, mert ott az alapvető rajzismereteket meg nem szerez-heti, maradjon Pesten a mintarajziskolában, talán Benczurnál, mert az én folytonos gyöngélkedéseim alig hagynak annyi időt, hogy naponta 2—3 órát dolgozhassak.”* Ezek már mind kínosabbá váló évek. A rém mindjobban közelg. Mind kegyetle-nebb bizottsággal. És nincs, aki elhesse-gesse. Az orvosok? A baj a lelkében van, arra nincs ír. 1888-ban írja La Ma-lou-ból: „Ha jobban is vagyok, gyógyú-lásra nincsen remény. Ezt a nyomorult életem így kell végig szenvednem.”** Itt a rém, a korai pusztulás víziója, a féle-lem, hogy a meg nem festett képek meg-születésük előtt elpusztulnak, vagy, ami szörnyűbb, nem úgy alakulnak ki, ahogy behunytt szemmel látja őket, színesen, gaz-dagon, bársonyos tónusban, melyet az új, pisla festők kinevetnek, ezek az impressz-ionisták, szürke szárazságukban, elaprózott formákkal, a nagy lendület, az egy-séges színhullám remegése híján. Lieber-mann beszélte, mint gyűlölte Manet és Pissaro, általában az impresszionisták mű-vészetét, csak Bastien Lepaget szívelte valahogy, sohasem tudta sem Uhdének, sem Liebermannnak megbocsátani, hogy hűt-lenek lettek hozzá, a sonorikus színekhez, az élet drámai interpretálásához. Vágyott mindig egy olyan akadémiát vezetni, „ahol aztán kedvem szerint bánhatnék el az impresszionizmus túlkapásaival.”*** Mit tarthatott vajjon túlkapásnak? A közvet-len optikai kép visszaadását, mely ellen-tében volt az ő erős reflektálásával, a fő-formák hangsúlyozásával? Neki küzdelem a festés azzal az egységgel, mely ott állott tisztán lelke előtt, melynek kialakításához vadul fogott. Uhde írja: „Az aláfestésnél valósággal kéjelgett a bitümben, magából kikelve, tüzzel rohant a munkába. Nagy volt a meleg, mikor a *Krisztus Pilátus előtt*-be fogott, csak alsóruhába öltözve, felgyűrt ingujjal, mint egy mészároslegény, tombolt ide-oda a képen, míg végre a

* Ernst Lajos gyűjt.

** Barnewitznél asszony szíves közlése.

*** Feleségéhez írt levele 1908-361. lapon, Aus dem Nachlasse Munkácsy's, Deutsche Revue, 1901. 218. l.

* Ernst Lajos gyűjt.

** Barnewitznél asszony szíves közlése.

MUNKÁCSY MIHÁLY: FASOR. (Szépművészeti Múzeum.)

CHESZ M. KIR.
KÉPZŐMŰVÉSZETI
MÚZEUM.

türelmetlenségtől lebirva pusztá kézzel markolt a festéke és egyre szélesebb foltokban alakította a képet.* Ez a harc az óriási szörnyvel, kora impresszionista felfogásával, a lelkében élő látomány diadalmos felszabadításáért, harc az aggályal, harc a fájdalommal, — de ezek egyre kitartóbban, egyre nagyobb erőben jelentkeztek. *Mozart halálánál* ők lesznek az urak.

Fogyott erővel ment már a harcba. A szörny lenyomta a karját. Mindegyre jobban fojtogatta. A világ erről mitsem tud. Vannak, akik csak a külső fényt látják, a sikert, a pompát, a gazdagságot, az estélyeket, a hírnevet, dicsőséget — és ezek irigylik. Ő pedig szenved, szenved, küzd a rémrel. Vannak, akik a fényes életet szemképrázatásnak, az estélyeket, a heti fogadásokat, a nagyúri életet művészhez méltatlannak találják, ők, a mammontól érintetlen, a puritán művészet szentségeért rajongók és a hozzájuk csatlakozó kritikusok, — és ezek lebrólják. Huysmans a *Krisztus Píldtus előtt*-et cet indigent décor brossé par le Brésilien de la piété, par le rastaquouère de la peinture-nek nevezi.* Ő pedig szenved, szenved, küzd a rémrel. Egyszer-egyszer azonban ő kerül felül. A bécsi mennezetkép ragyogó koloritja szinte még zeng. Ekkor 1887 szeptemberében írja: „Egészségem sokkal jobb lehetne, de sokkal rosszabb is.” De már dr. Engelnek azt vallja 1889 decemberében: „Küzködöm, amint annak magad is szemtanuja voltál,”** küzködött már nemcsak fájdalommal, hanem a munkával is, halálosan megsebezve. Az életmódja, mely eleinte míg a betegsége nem kinozta,** nem állott útjába, utóbb mind nagyobb teherré vált. Hogy az a kör, melyet felesége teremtet meg körülötte, a szellemi kiválóságokkal való ez az évtizedes érintkezés, kora legjobbjaival való ez az állandó szellemi kontaktus kiszélesbítette látkörét, kimélyítette szellemét, tápot adott az élet szépségei után való sóvárgásának s így művészetének kö-

rét nemcsak nagyban tárgította, de formában és tartalomban soha nem remélt gazdagsággal el is mélyítette, azt kétségkívül ennek a fejedelmi életmódnak köszönhette. Ennyiben áldásos volt felesége hatása. De a betegség előrehaladásával ily izgalmas élet-hajtsza mellett nyugalomhoz, melyre pedig művészi alkotásainak kiérlelése céljából szüksége lett volna, nem juthatott. Felesége egy 1884-ben anyjához írt levelében dicsekszik, mily nagy a sikere a *Golgotá*-nak s hozzáteszi: „Ma este meglátogatjuk Madame O. egy nagy estélyét, holnap Mathilde hercegnőt, este Hoyos grófnéknál leszünk, holnapután Pomard hercegnő nagy ballán, másnap az olasz operában és így tovább. Látjátok, édeseim, szórakozásban nincs hiány...” 1885 áprilisában írja haza Munkácsyné szüleinek, hogy „400 személy volt a bálunkon, melyen hét nagykövet, hat tábornok és négy admirális, 32 művész volt jelen. Valóban nagyon szép volt!” 1886 márc. 11-én írja: „Jövőheti estélyünkre csak 200 személyt hívnak. É hóban négyet kivéve minden esténk el van foglalva.” Egy 1887-ben írt levelében olvassuk: „Holnap Lessepsnél ebédelünk, utána Mollitor grófnőhöz megyünk. Pénteken dîner H. grófnőnél, vasárnap Mathilde hercegnőnél, hétfőn B. aszszonynál, este soirée a német követségen, kedden soirée S.-ék, szerdán H.-ék, csütörtökön az orosz követségen, pénteken D.-ék és így tovább. Látjátok, hogy elég alkalmam nyílik ruhákat szaggatni és szórakozni. Korán szoktam hazatérni, legkésőbb éjfél után és így nem fázászi ki.” 1889-ben is írja: „Minden este 2—3 estélyen vagyunk.” Ugyanezen évben nagy fogadást rendezett a Párisban járó magyar írók és művészek tiszteletére, melyen 800 ember volt jelen. De már egy 1892-ben ápr. 25-én írt levelében olvassuk: „Miska reggel 8-tól a sötétség beálltáig dolgozik. Este egészen ki van merülve. Szemrehányást teszek neki, mert félek, hogy belebetegszik... Meghívásokkal halmoznak el.” Sőt még 1895 májusában is 400 személyre szóló bált adott. „Ezzel — írja Munkácsyné — fogadó idényünket méltóan fejeztük be.”** Az asszonynak ez a szórakozási láza végre is megőrölte Munkácsy idegét. Hát hiszen ez a nagyúri háztartás emelte

* Huysmans, *Certaines*, 3. kiadás, 1896, 124. l.

** Ernst Lajos gyűjt.

*** Az *Éjleli kalandorok festése* idején (ahogy ő levelében az *Éjleli csavargó*-at nevezi) a nagy izgalmak meg előlta, a *Mozart halála festése* után az izgalmak voltak őrá fordítva.

* Deutsche Revue, I. b.

MUNKÁCSY MIHÁLY RAJZA A TÉPÉSCSINÁLÓKHOZ.

Munkácsy presztizsét, felesége a fényes életet egyszerűen tudta vezetni, amiáltal házuk a francia főváros szellemi központja lett. Mindez igaz. De volt ennek sötét háttere is. Hányszor vágyódhatott szegény Munkácsy a nyugalomra a napestig tartó idegölő munka után, a magányba, álmai és víziói közé, hogy csodás színeinek élhessen egyedül. De mennie kellett estélyről-estélyre, az asszony szórakozni vágyott, annak nem voltak álmoképei, azt csak a sokadalom, a fény, a pompa izgatta. Egyszer a köztársasági elnök estélyén Munkácsyt halálos fáradtság fogta el, vagy talán egy vízió, melyet rögzíteni akart s kereste a feleségét: Où est Cécile? De Cécile sehol sem volt található. Mind izgatottabban kereste, hol van Cécile? Mindaddig míg a jelenvoltak kórusban zúgják: Hol—van—Cé—cile? Cécile aztán lángborult arccal jött elő rejtekhelyéből, ahová elbúj Miska elől, mert nem akart még hazamenni.* Apróság ez, de fényt vet arra a küzde-

* Az Ullás 1904. márc. 2.

lemre, melyet Munkácsy folytatott a munka-
lehetőségért, a nyugaloméért, hogy elhese-
gesse az óriás szörnyet, melynek aztán a
kimerült test, a fáradt agy, a felbomlott ideg-
rendszer könnyen prédául szolgált. *A Hon-
foglalás-t* már ez a fáradt, nagyon fáradt
ember festette. Hányszor lopja ki magát a
fényes estélyeken, a zajos, ragyogó társa-
ságból, hogy műterme magányában komor
magábamélyedéssel önmagát emésze! Ter-
meiben százával hullámzott a tömeg,
de ő maga boldog-e? „Gyakran mondo-
gatta — írja Felbermann* — hogy nem
érzi magát boldognak, hogy szívesen
elcserélné az életét az egyszerű magyar
parasztiéval“. Hogy menekült volna a nagy
világ elől álmai világába. Kora reggel,
kezében papírba csomagolt koteletjével
indult Neuillybe munkára, mint egykor
asztaloslegény korában, égve a munka-
vágytól, úzelve rémeitől, hajszolva ké-
telyeitől. Egyetlen nyugodt órája volt a
könnyű reggeli után, a pihenés a mű-

* Pester Lloyd, I. h.

terem csendjében, magyar lapok olvasása közben, — de aztán, hogy odaült a képe elé, amikor homály szállott a neuilly nagy hodályra, feltámadtak a képtelnyek, s mint az irányítónélküli hajó imbolgott bizonytalanul. Mily borzalmas tépelődések közt született meg ez a kép! S mikor aztán a kritika hűvösen, sőt ellenségesen fogadja, mint egy rage-ban újra átfesti, éjjeli-nappallá tévő munkában, már szinte beteges delíriumban. Ezután írja Korbay Ferenc barátához Budapestről: „*Nagytól lélekzettem, mikor a Honfoglalás-t átadtam s tetszett... ami annyi kétségeskedések és küzdelmek után valóban jól esett... Én most, habár mint sohasem, úgy most sem érhettem el ideálomat teljesen, de még is azon megnyugvással lehetek, hogy művészi karrierem egyik legérettebb gyümölcseit hagyom szeretett hazámnak.*” Áltatás ez, az óriási szörny elhallgatására, mely már marcangolja, s ezenközben borzalmasan érzi a magányt, a baráti szó melegítését hiányát, sírátja Paál-t, aki egyre kísérti, akiről újra sokat beszél,* akít nem pótol többé soha senki. Sedelmeyer üzletárs volt, később ő is elhagyta, nem volt senkije, senkije. Az *Ecce Homo* festése közben — halálos betegen — egyre fokozódó révületben — önkívületben dolgozott — labilis kritikai érzéke teljesen elveszett, nem látta a csoportját, nagy lett a képen a zűrzavar, itt már kínosan összeiartott minden, alakok egymásmellé hányása, belső logikai rend híján, csak néha válik ki közülük egy-egy fel, egy-egy mozdulat, mely a régi mesteri kvalitásokat árulja el. Hagához, Reök Ilonához írja ezidét: „*Én szakadatlan munkával töltöttem a telet, melynek úgyszólván a végkimerítés volt a következménye, sőt az utóbbi időben csak gyakori megszakításokkal folytattam munkámat.*”** Halálos fáradtságról panaszkodik, mely az írásra tökéletesen képtelenné teszi. De nemcsak az írásra, hanem az alvásra, a pihenésre, az óriási szörny véres karmaival most már fojtogatja. Telepy Károlynak írja: „*Április végé felé köztetek leszek. De addig is vigasztal a pletykatorzsátságot, hogy hazatérésemről még épen semmi sincs elhatározva,*

hogy még nem vagyok abban a helyzetben Párisban, hogy haza kelljen mennem *koncot rágni*.”* A legtitkosabb gondolatát, a legborzalmasabbat, a jövőtől való iszonyatot szövegezte meg itt. És most már értjük: ez az ember, ezzel a tététt, szétszakított, agyonmarcangolt lélekkel festhette csak a vízióival küzdő vak költőt, *Milton-t*, a maga gyászdalát vezénylő halódó zenészt, *Mozart-ot*, az emberiségért halált szenvedő istenembert, *Krisztus-t*, tépelődő bíróját, majd a kegyetlen ösztönnel haladt üvöltő nép előtt, amint megmutatkozik s a keresztfán, sorsa megpecsételése után, óh, ezek lelkeinek mélyéből kítőró víziók, démonikus lelki küzdelmek látományai. Tudat alatti élet rejtelmeiről hull le a fátyol. Egy halálos küzdelemmel eltelt élet titkait szemléljük bennök. De a vég közeledik. Feltartóztatlanul. Mikor a millenniumra hazajön, látán mindenki elrémül. És ő látja, mások arcán, a maga sorsát. Pihenni vágyik, pihenni. Megy Baden-Badenbe, a csendbe, a nyugalomba, ahogy azt orvosai tanácsolták. Mi lesz a rémrel? Feleségének innét írja — 1896 — június 19-én e szomorú levelet:

„*Si la solitude me fait du bien? En tout cas: ich sehne mich nach niemandem que ma bonne Cécilchen, mais qui a encore à faire bien aussi sa cure pour qu'elle soit bien guérie pour pouvoir accompagner son pauvre Miska par tous les péripéties d'un état moral et physique, qui peut être encore bien long. Non. Je ne veux pas me perdre dans le noir. Eugène entre à l'instant dans sa plus brillante livrée pour préparer mes plus blanches costumes, la jolie victoire a fait son entrée en grand trot et dans un quart d'heure un malheureux pauvre souffrant traversera la superbe allée, faite pour le bonheur, en donnant l'illusion aux passants que c'est un des plus heureux qui filegaient pour jouir et s'étourdir de la splendeur de la grande et belle création de cet immense quelqu'un! Allons nous habiller, il est 4 heures et demie... Bon baisers à ma Cécilchen de son triste Miska.*”**

* Ernst Lajos gyíll.

** „*Jét fog-e inni nekem a magány? Mindenesetre ich sehne mich nach niemandem mint jó Cécilchen után, de neknek magának is meg kell gyógyulnia, hogy elkísérhesse szegény Miskát egy erkölcsi és fizikai állapot minden állapotban, ami még igen hosszú lehet. Nem, nem akarok a sötétségbe veszni! Eugén e pillanatban ismét legszebb livréjében, hogy előkészítse fehérneműmet, e szép kocsi már előállt, s egy negyedóra múlva a szarvascseltes szegény beteg ott lesz a szép sétányon, mely a boldogok számára készült, azt a illuziót kelve a adások között, hogy egy igen boldog ember az, aki végén halat mutatdóbol, megmórosodva egy hatalmas ismeretlen e nagy e szép természetétől. Gyertek öröközni, jéjé... Sok csókot küld Cécilchének az ő szomorú Miskára.*” (Barneswiltz és szony az évek köztébe.)

* Melonyai. II. 106. l.

** Ernst Lajos gyíll.

Non, je ne veux pas me perdre dans le noir. De ha ez a sötét rém, ez a rettenetes hidraféj mégis jön, kísért s üldöz az elveszett napok kísértéseként, az elhullajtott, megszökött látományok képében, a soha többé meg nem fogható víziók árnyalakjaként, amint rajokban körülfogják, körül-táncolják, körülüllbegik? El kellene vagy egyet csípni közülök. Állj meg egyszer álmokép. Elő hát azzal a palettával!

De Eugén ellentáll. Nem szabad dolgozni, az orvos tiltotta.

Mit orvos, tudja azt az orvos, mit lát most ő maga előtt? Mily remek színek! Mily csodás látvány! Elő azzal a palettával, Eugen, szaporán, a palettát; de Eugen nem mozdul s a lázálmával viaskodó beteg torkon ragadja... Aztán jött a vég. Az endenichi esziendők. Az öntudat összeomlása. A hirtelen felbukkanó tiszta pillanatokkal. Játszik a homokba firkált

figurákkal. Önkarikatúrák. A beteg orosz-lán. A keresztre feszített álmadozó. Mily borzalmas sors...! És siratja magát. Sietetni akarja a véget. Egy cédulára ráírja magyarul: „Egyetlen feleségem, Jézus szent szívére kérek, könyörülj rajtam, pisztolyt, pisztolyt.” És önarcképet is rajzol, reszkető kezekkel, homlokához szorított pisztollyal... * A cédulát titokzatosan eljuttatja feleségéhez. Az nem érti a magyar szót... Sír és zokog és ráírja „Ballbutient”. Dadogás... És az öntudat borzalmas percében felülő sóhajt dadogásnak vette az asszony, értelmelen szavaknak, pedig egy rémlettől üldözött vad ordított be a világba kegyelemért, az óriás szörnyvel viaskodva, míg végre a szörny nagykegyesen megfojtotta.

Az ő ábrándos deliriumos lelke így omlott össze.

Elvégeztetett.

* Bannowitzé asszony szives közlése.

LÁZÁR BÉLA.

MUNKÁCSY MIHÁLY: UJONCOZÁS.

ORSZ. M. KIB.
KEPZŐMŰV. ESZÉKI
FŐISKOLA